

SZEMLE

FELSŐOKTATÁSI RANGSOROK

A rangsorolás a felsőoktatásban, mondja Philip Altbach, az amerikai *Boston College* nemzetközi felsőoktatási központjának vezetője (*International Higher Education*, 42. szám, 2006), ma már világszerte elterjedt gyakorlat. Többféle „módszertan” létezik, és számos országban bevett gyakorlat rangsorolni az egyetemeket. Bár a rangsorolást mindenütt kritizálják, főként módszertani okokból, de magát az elgondolást is, azért ha elkészült egy-egy rangsor, azt aztán mindenki használja. Mert ha jól szerkesztik a rangsort, akkor az segítség lehet a „fogyasztónak”, a politikusnak és magának az intézménynek is, amely így jobban el tudja helyezni magát a hazai és a nemzetközi felsőoktatás skáláján.

Rangsorokat gyártanak az önjelölt szakértők csakúgy, mint üzleti cégek, sőt tudományos testületek és kutatóintézetek is. E munkálatokat rendszerint jelentős lapok és kiadók szponzorálják. Van néhány rangsor, amelyet ma már világszerte figyelembe is vesznek, így például a *US News and World Report* rangsorait az Egyesült Államokban, a *Times* felsőoktatási mellékletének rangsorolását Nagy-Britanniában, a *Spiegel* vagy újabban a *Die Zeit* összeállításait Németországban (ittthon főként a *Heti Válasz* című hetilap próbálkozik vele, de a HVG is megjelentetett már felsőoktatási rangsorokat). Ezeket a közönség is egyre inkább elfogadja (beleértve a szakmai közönséget is), mivel a tudományos fórumok, az akadémiai világ is hozzájárult a munkálatokhoz. Így járult hozzá a rangsorolásokhoz – illetve hajtotta végre vagy használta föl a felsőoktatási rangsorokat – most már évek óta Nagy-Britanniában a felsőoktatást finanszírozó tanács, illetve annak amerikai megfelelője (National Research Council – Nemzeti Kutatási Tanács). Az utóbbi idők legnagyobb visszhangot kiváltó felsőoktatási rangsorát

a sanghaji Jiao Tong Egyetem és a *Times* közösen állította össze.

Rangsorokat tehát már jó ideje készítenek (korábban a labdarúgás nyelvzetéből kölcsönözve *league table*-nek, azaz a versenyben álló csapatok tabellájának nevezték őket). Az utóbbi évtizedben azonban ugrásszerűen megnőtt a számuk és a jelentőségük; ezért is kell külön foglalkozni velük. Ezek a rangsorok ugyanis a legkülönbözőbb célokra használhatók, jókra is, rosszakra is. A rangsorok különösen megkerülhetlenekké váltak a felsőoktatás tömegesedése idején, amikor az egyetemek egyre élénkebb társadalmi figyelemnek vannak kitéve. A közönség csakúgy, mint a kormányzat és/vagy a finanszírozók joggal szeretnék tudni, egyik vagy másik téren melyik intézmény a legjobb, csak hogy egyre több és több intézmény közül kell vagy kellene választaniuk. A tömegesedő felsőoktatásban még nagyobb szükség van arra, hogy az intézmények közti különbségek nyilvánvalókká váljanak, hiszen az intézmények is különféle célokat hirdetnek meg, és a hallgatók is különféle okokból iratkozhatnak be. Ezek a rangsorok épp ebben segíthetnek: nyilvánvalóvá tehetik a különbségeket az intézmények között, ha sokféle mércét alkalmaznak, és ezzel különböző csoportok felsőoktatási döntéseit könnyíthetik meg.

Az egyetemeknek is kapóra jöhet a rangsorolás (különösen, ha jól jönnek ki belőle): emelheti társadalmi elismertségüket, könnyítheti a hallgatók toborzását vagy az oktatói gárda színvonalasabbá tételét. Hiszen élesedik a verseny a felsőoktatási intézmények, sőt az országok között is, nem mindegy, hogy ki nyeri el a támogatásokat, a hírnevet, a legjobb oktatókat és a leghatékosebb hallgatókat. Ugyanígy növekszik a hallgatók versengése is, hogy a legjobb iskolákba jusssanak be. A professzorok azon versengenek, hogy a legjobb egyetemekre kapják a kinevezésüket. A

legjobb egyetemek pedig azért vetélkednek, hogy a legtöbb kutatási pénzt nyerhessék el. Az effajta versengés persze távolról sem új. Az Egyesült Államokban például mindig (majdnem mindig) a felsőoktatási kultúra része volt. De az európai típusú felsőoktatási rendszerekben, ahol rendszerint kevés egyetem működött, azok is elit egyetemek voltak, nagyjából mindegy volt, hol szerzi meg egy-egy hallgató a diplomáját. Így hát ilyen helyeken rangsorolások és versengések sem igen alakultak ki (vagy legalábbis nem váltak nyilvánossá és legitimmé).

A problémák tehát nem a rangsorolás elméletéből fakadnak, hanem a gyakorlatából. Hogyan lehetséges egy-egy ország felsőoktatását és/vagy tudományos kutatását pontosan mérni, hát még hogyan lehetséges ez egy-egy intézmény esetében? Sok rangsorolás és rangsoroló megelégszik a népszerűségi rangsorral – úgy például, hogy megkérdezi az egyetemi vezetők véleményét egymás intézményeiről. Az ilyen eljárások különösen is népszerűek az olyan szerkesztőségekben, amelyek világranglistákat állítanak össze. Még a legbonyolultabb rangsorolás is tartalmaz ilyen „közvélemény-kutatást”, jóllehet rendszerint számos egyéb mutatót használnak föl.

Milyen egyéb mutatókat? Például a megszerzett támogatások mértékét, az oktatók publikációit, a könyvtárak állományát, a professzorok képzettségét, a hallgatók minőségét (mondjuk, a felvételi pontszámokkal, a tanulmányi versenyeredményekkel vagy az elnyert külföldi ösztöndíjakkal mérve). Föltételezik, hogy ezek a mérőszámok valamiképp minőséget mérnek – és csakugyan, valamiképp tényleg mérik, jóllehet a publikációk száma például nincs közvetlen összefüggésben a publikációk hatásával. Azok az egyetemek, amelyek, mondjuk, orvosbiológiai területen jók, általában sokkal több külső támogatást tudnak elnyerni, megszerezni, mint azok, amelyek bölcsészettudományban vagy a társadalomtudományokban kiválóak. Meg aztán a rangsorolás rendszerint nem tartalmaz mérőszámot az oktatómunkáról. Az oktatómunka minőségének jellemzésére nincs is egyetemesen elfogadott mérőszámunk, mint ahogy az egyetemnek a hallgatókra gyakorolt hatását sem szokás – nem is tudjuk – hasonló pontossággal minősíteni.

A különböző egyetemek különböző értékeket tartanak fontosnak, különböző funkciókat igényeszenek betölteni (mondjuk, az adott régió-

ban). A rangsoroláshoz ezzel sem szokás (aligha is lehetne) foglalkozni. A rangsorolás során rendszerint a vezető egyetemeket tekintik normának, hozzájuk mérik a többieket. Föltételezik, hogy amitől kiemelkedő az egyik egyetem, azt kell és lehet megkívánni a másiktól, a többitől is. Az ún. „oktató egyetemek” – ahol elsősorban tanítanak és csak másodsorban kutatnak –, a speciális, például főzárkóztató programok, a nem szokványos hallgatókkal való foglalkozás és a hasonlók rendszerint nem is jelennek meg a rangsorokban.

Ha a rangsorolás egy-egy országon belül is problémát jelent, mekkora problémákat jelenthet és okozhat nemzetközileg! A publikációk figyelembevételénél rendszerint az ISI (Institute of Scientific Information) adatbázisát (vagy ahhoz hasonlókat) vesznek figyelembe. Ezek az adatbázisok azonban főként olyan folyóiratokat tartalmaznak, amelyek angolul jelennek meg, és az angol-amerikai tudományos normákat követik. És bár igaz, hogy a (természet) tudományok nyelve egyre növekvő mértékben az angol, de azért ez nem egészen természetes a bölcsészettudományban és számos egyéb területen. Vagy ha például a Nobel-díjak vagy a Nobel-díjasok számát tekintik az intézményi kiválóság egyik mutatójának, akkor automatikusan hátrányba kerülnek a társadalomtudományok vagy a bölcsészettudományok, amelyekben közismerten nem osztanak ki Nobel-díjat. Nem szólva arról, mekkora hátrányba kerülnek – ugyancsak automatikusan – a kisebb intézmények vagy a fejlődő országok. Az idézettség „mérése” hasonló problémáktól terhes. Az ilyen idézések ugyanis automatikusan az angolul írott tanulmányokat, illetve az említett angol-amerikai tudományos világ folyóiratait veszik figyelembe. Köztudott, hogy az amerikai kutatók elsősorban amerikaiakat (legalábbis angolul írókat) idéznek, mivel rendszerint nem használnak más munkanyelvet az angolon kívül. Ez mesterségesen megemeli az amerikai egyetemek pozícióját az egyetemi rangsorokban. Röviden: a legtöbb mérőszám és mutató, amelyet rendszeresen alkalmaznak az egyetemi rangsorok kialakításakor, úgy van megkonstruálva, hogy a nagy, központi angol és amerikai egyetemek pozícióját emeli. Hasonlóképp emelkedik meg – ugyancsak szinte automatikusan – azoknak az egyetemeknek a pozíciója a rangsorokban, amelyekben nagy természettudományos és orvostudományi kapacitások halmozódtak föl. Ezek az

intézmények ugyanis könnyebben és gyorsabban jutnak hozzá külső támogatási forrásokhoz, illetve ennek következtében könnyebben és gyorsabban publikálnak más helyütt automatikusan idézett tanulmányokat (amivel az idézettségüket is megemelhetik).

A felsőoktatási rangsorok tehát fontos szerepet töltenek be. Fölvívják a figyelmet a tudományos teljesítményekre, és ezzel befolyásolhatják a felsőoktatási politikát, amely e nélkül inkább az átlagra (a választók akaratára) orientálódik. Mindenki első szeretne lenni, minden ország szeretne olyan egyetemet, amely az első tíz vagy az első száz között van világszerte. A rangsorolás ösztönözheti a tudományos közösségeket is arra, hogy javítsák teljesítményeik minőségét, teljesítőképességüket, egyúttal pedig versenyképességüket is. A rangsorok egyben a közönség minőségelvű tájékoztatását is szolgálják (különben ki lennének téve az egyszerű piaci reklámoknak). A rangsorolás ahhoz is hozzásegít, hogy az intézmények közti különbségeket megfogalmazhassuk, és ezzel magukat az intézményeket, oktatóikat és vezetőiket is arra ösztökéli, hogy eltérő célokat és feladatokat tűzzenek maguk elé a tudományos közösség egészében.

Rangsorolni tehát jó. Sajnos azonban gyakran hibásan próbálnak megmérni és összehasonlítani fontos dolgokat, vagy éppen a nem fontosakat akarják mérni és egybevetni. S ezzel előnyt adnak a már előnyben lévőknek, miközben bizonyos tudományokat kiemelnek a többiek közül (pl. az ún. „kemény” természettudományokat). A rangsorolások egyelőre még nem tudják megragadni az olyan igen fontos felsőoktatási tevékenységeket, mint maga az oktatás, vagy hogy hogyan hat az egyetemi élet a hallgatóságra, hogyan befolyásolja egy-egy térség fiatalságát.

Ezeket a problémákat nem könnyű megoldani, hiszen sok egymással ellentétes érdek játszik közre ebben a rangsorolási „bizniszben”. Az első fontos és hasznos lépés az lehetne, ha néhány olyan kritériumban sikerülne megállapodni, amelyet a lehető legtöbb intézmény el tud fogadni. A második lépés az lehetne, hogy megfelelő mérőeszközöket alakítsunk ki az így elfogadott kritériumok mérésére. A nyilvánosság pedig alapvető – a legtöbb mai rangsorolás kritériumai és eljárásai nem vagy nem eléggé világosak. S ha ezeket a kritériumokat és mérőeszközöket csak a legnagyobb, legelismertebb intézményekre alkalmazzuk, az

semmi esetre sem fogja a minőséget megfelelően mérni világszerte; ennek megfelelően nem is alakítható ki ezen az úton valamifajta elfogadható „világrangsor”. Röviden: a 21. század egyetemi világában a rangsorolás szükséges is, lehetséges is. Most már csak az volna a föladat, hogy ezek a rangsorok a megfelelő dolgokat a megfelelő eszközökkel mérjék.

Kozma Tamás

AZ EGYETEMEK ÉS A MÉDIA

A könyvecske a 2004. szeptember 17-én a Bolognai Egyetem által működtetett *Magna Charta Observatory* által megrendezett konferencia főbb anyagait tartalmazza. Az egynapos rendezvényen elhangzott három vitaindító előadás mellett a vita alapjául szolgáló tanulmány és függelékek találhatóak meg benne.

A Magna Charta Observatory a Bolognai Egyetemen belül működő kutatóintézet, amelynek célja az 1988-ban Bolognában több száz egyetem rektora által aláírt *Magna Charta Universitatum*-ban foglalt alapvető egyetemi értékek és jogok védelmezése, és ezekhez kapcsolódóan az információgyűjtő tevékenység folytatása és a véleménycseré elősegítése valamint dokumentumok előkészítése. (A Charta szövege megtalálható egyébként a könyv első mellékletében.)

A Magna Charta Observatory az elmúlt években az egyetemek autonómiájának számos fontos vagy éppen új feltételét és szempontját vizsgálta. 2004-ben egy napjainkban igencsak aktuális kérdéskör, a média és az egyetemek – ez a két, számos hasonló vonást mutató intézmény – kapcsolata és együttműködési lehetőségei kerültek vizsgálati középpontjába.

A konferencia fő kérdése az volt, hogy tanulhat-e és mit ez a két intézmény egymástól, különösen, mivel korlátaik és fejlődésük társadalmi feltételei nagy hasonlóságot mutatnak. A bolognai konferencia célja az volt, hogy a két intézmény képviselőinek együttműködésével megteremtse az alapjait a párbeszédnek, és a média és az egyetemek egymás intézményi perspektívái-